

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 31 ΜΑΪΟΥ 1928

ΠΡΟΕΔΡΙΑ Κ. ΖΕΓΓΕΛΗ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΜΕΛΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ: *Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ Ἀσιγγος, ὑπὸ κ. Κ. Ἀμάντου.**

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ: *Ἡ ἐν Ἀθηναϊκῷ κώδικι παραλλαγή τοῦ μεσαιωνικοῦ ποιήματος περὶ ξενιτείας, ὑπὸ κ. Ι. Καλιτσουνάκι.**

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.—*Ὁ Ἰππόλυτος Taine εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑπὸ τοῦ κ. Κ. Παλαμᾶ.*

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ φέρω ἐνώπιον τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τύπον περιληπτικῆς ἀνακοινώσεως θέμα λόγου, συνδεδεμένον πρὸς τὰς τεχνοκριτικὰς θεωρίας τοῦ Ἰππολύτου Ταῖν. Εἶναι ὁ ἄνθρωπος—ὡς θὰ γνωρίζετε καλύτερά μου—μὲ τὸν μέγαν πολυσύνθετον νοῦν. Φιλόσοφος, ἱστορικός, φιλόλογος, κριτικός, τεχνοκρίτης, συγγραφεὺς ἀριστοτέχνης, ἐβάθυνε τὰ συστήματα τῶν αἰσθησιαρχικῶν ἰδεολόγων τοῦ 18^{ου} αἰῶνος καὶ τῶν ἄγγλων ἐμπειρικῶν διδασκάλων του μὲ τὰ νοήματ' ἀπειρομέγεθι τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Ἐγέλου διὰ τετραγωνικῆς φράσεως, ἡ ὁποία, πτερωτή, ἐνθυμίζει τὴν ποίησιν τοῦ ρωμαίου Λουκρητίου. Εὐλόγως γίνεται τις διστακτικός, ἐὰν στερεῖται ἀναλόγου προπαιδείας διὰ νὰ ὁμιλήσῃ περὶ αὐτοῦ. Μὲ δικαιολογεῖ ὁπωσδήποτε τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας πανηγυρίζεται εἰς τὴν Γαλλίαν ἡ ἑκατονταετηρὶς τῆς γεννήσεως τοῦ Ἰππολύτου Ταῖν, ἀπασχολοῦσα εὐρύτατον διανοητικὸν κύκλον. Καὶ μὲ δικαιολογεῖ ἀκόμη ὁ σύνδεσμος τοῦ ὀνόματος τοῦ Ταῖν πρὸς μίαν σημαντικὴν σελίδα τῆς ἱστορίας τῶν νέων Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἡ σελὶς αὕτη συνεπλήρωσεν ἡμισυ αἰῶνος, ἑορτάζει κ' ἐκείνη τὴν πεντηχονταετηρίδα τῆς. Εἶναι ἡ πολύκροτος φιλονεικία κατὰ τὸ ἔτος 1877 μεταξὺ δύο τῶν σπουδαιότερων λογίων τοῦ καιροῦ ἐκείνου περὶ τοῦ ἂν ὑπάρχῃ καὶ ἂν δύναιται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα. Σπινθὴρ προκαλέσας τὴν ἔκρηξιν, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ταῖν. Καὶ καθιστᾶ ἐπὶ πλέον ἀξίαν συγχωρήσεως τὴν τόλμην μου ἢ σκέψις ὅτι ὁ οἰκοδόμος τῆς

* Θὰ δημοσιευθῇ εἰς ἐπόμενον τεῦχος.

«Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης» καὶ τῆς «Ἱστορίας τῆς Ἀγγλικῆς λογοτεχνίας» μὲ συγκινεῖ, κατὰ τὸ παράδειγμα πολλῶν, καὶ βαθυστοχάστων, μελετητῶν του, ἴσως ἐμὲ ζωηρότερον, εὐλόγως, καὶ ἀποκλειστικώτερον, ἀσχέτως πρὸς τὸν ὄγκον τῆς φιλοσοφίας του καὶ τῶν ἱστορικῶν καὶ τεχνοκριτικῶν θεωριῶν του, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀγέλαστον αὐστηρότητα τῆς ἐπιστημολογικῆς παραστάσεώς του, μὲ συγκινεῖ ὡς ποιητῆς.

Ἡ ἑκατονταετηρίς τοῦ Ταῖν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πλείστας ὕσας ἐκδηλώσεις περὶ αὐτοῦ καθηγητῶν, φιλοσόφων καὶ θαυμαστῶν ἀνεπιφυλάκτων κ^ο ἐξεταστῶν ἐπιφυλακτικῶν καὶ ἀρνητῶν ἀκόμη διὰ λόγων πανηγυρικῶν καὶ διαλέξεων, δι' ἄρθρων καὶ παντοίων δημοσιεύσεων εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικά. Τούτων κορύφωμα ἢ κατὰ τὴν τετάρτην τῆς παρελθούσης ἑβδομάδος εἰς τὴν Σορβόννην μεγαλοπρεπῆς πρὸς τιμὴν ἐκείνου τελετῇ μὲ τὸν Πρόεδρον τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας ἐπὶ κεφαλῆς, μὲ προεδρεύοντα τῆς πανηγύρεως καὶ μεταξὺ τῶν λαθόντων τὸν λόγον ἐπιλέκτων μελῶν τοῦ Ἰνστιτούτου καὶ τοῦ Πανεπιστημίου ρήτορα θαυμάσιον τὸν Ὑπουργὸν τῆς Παιδείας Ἐδουάρδον Herriot. Εἰς τὴν ἐφεκτικὴν στάσιν ἀπέναντι τῆς μνήμης τοῦ ἱστορικοῦ τῶν «Ἀρχῶν τῆς συγχρόνου Γαλλίας» προσδίδουν λαθὴν καὶ πολιτικά καὶ ἰδεολογικά, γενικώτερον, ἀντιθέσεις τῶν καιρῶν. Δὲν εἶναι νέον τι ὅτι ἡ νοοκρατικὴ φιλοσοφία, ἢ πρεσβεύουσα ὡς πρώτην ἀρχὴν τὸ λογικόν, ὑφίσταται κρίσιν· καὶ ὅτι ἀπὸ τίνος χρόνου, εἰς τὸ πνευματικὸν περιβάλλον τῆς σημερινῆς Γαλλίας παρίσταται ὡς ἐξογκούμενον ὁσημέραι τὸ ρεῦμα τῆς φιλοσοφίας τοῦ συναισθήματος. Σήμερον πρωταγωνιστεῖ πλούσιος εἰς μελετητὰς καὶ ἐξηγητὰς, εἰς θιασώτας καὶ λατρευτὰς, ὁ παγκοσμίου φήμης Ἐρρίκος Bergson, κήρυξ τῆς πρωταρχικῆς δυνάμεως, ὁποῖα εἶναι δι' ἐκείνον ἢ intuition, ἢ ἐνόρασις. Πρὸ παντός, ἂν δὲν ἀπατώμαι, εἰς τὸν κόσμον ἂν ὄχι πάντων ἀνεξαίρετως τῶν συστηματικῶν φιλοσόφων, ἀλλὰ τῶν ἐρασιτεχνῶν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν φιλοσοφούντων λογοτεχνῶν ὁ στοχαστῆς τῆς «Δημιουργικῆς ἐξελιξεως» τιμᾶται ὡς τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἡ νεφελώδης, ὑποβλητικὴ, ρωμαντικὴ, περισσότερον ὑποδεικνύουσα ἢ ὅσον ἀποδεικνύει, θηλυκὴ καὶ διὰ τοῦτο γοητευτικὴ χάρις, καὶ ἡ ποίησις τοῦ μπερξονισμοῦ εἶναι ὡς νὰ ἐλκύη περισσότερον ἀπὸ τὸ λαμπρὸν ἡμερόφαντον φῶς τῆς ἀδράς σωκρατικῆς, ἃς τὴν εἶπω, διαλεκτικῆς, τῆς θετικῆς, ἐπιστημονικῆς σοφίας τοῦ Ταῖν, καὶ ὅμως ὡς ἐπάνω εἰς Πήγασον οὐρανοδρομούσης, σοφίας καλλιτεχνικῆς μέχρι τοῦ νὰ ὑποβάλλῃ, ὡς ὄρον συγκρίσεως εἰς τὴν σκέψιν τοῦ μεγάλου κριτικοῦ Γεωργίου Μπραντὲς τὴν μουσικὴν τοῦ Βετχόβεν. Εἰς τοὺς κύκλους θρασυετόμων τινῶν νεοφωτιστῶν ὁ Ταῖν δὲν εἶναι παράδοξον ἂν προκαλῆ καταφρονητικούς μορφασμούς. Μάλιστα ἐσχάτως εἰς φιλολογικὸν φύλλον τῶν Παρισίων ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα καὶ μᾶλλον ἀξιανάγνωστα εἶδομεν νὰ χαρακτηρίζεται λακωνικῶς καὶ τελεσιδικῶς ὁ φιλόσοφος τῆς «Intelligence» ὡς ἐξῆς: «Ὑστερον ἀπὸ τὰ καλολογικὰ βιβλία τοῦ Baudelaire καὶ τοῦ Fromentin πρέπει νὰ διαβάσετε

τὴν «Φιλοσοφίαν τῆς Τέχνης» διὰ νὰ μετρήσετε τὴν κενότητα, διὰ νὰ ζυγιάσετε τὴν lourdeur ἑνὸς ἀνθρώπου ποῦ ποτέ του δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ καταγίνη τίμια εἰς τὴν παρατήρησιν τῶν εἰδῶν, νὰ τὰ ἐννοήσῃ, νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἄλλως πῶς παρὰ διὰ νὰ ρητορεύῃ». Ἄλλ' ἄς ἀκούσωμεν πῶς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ Ταῖν αὐτὸς ὁ Ἐρρίκος Bergson εἰς ὑπόμνημά του περὶ τῆς «Φιλοσοφίας», ποῦ τὸ φῶς εἶδε πρό τινων ἐτῶν ἀποτελοῦν μέρος ἐγκυκλοπαιδικῆς ἐκδόσεως περὶ τῆς «Ἐπιστήμης εἰς τὴν Γαλλίαν». «Τὸ ψυχολογικὸν ἔργον, λέγει, τοῦ Ταῖν, ἢ ἀνάλυσίς του τῆς διανοήσεως, πηγάζει κατὰ μέρος ἀπὸ τὴν ἰδεολογίαν τοῦ 18^{ου} αἰῶνος, εἰδικώτερον ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Condillac. Τὴν αὐτὴν, ὡς ἢ πίστις τοῦ Ρενάν, πίστιν εἰς τὴν ἐπιστήμην, εἰς τὰς ἐπιστήμας τὰς σπουδαζούσας περὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν Ταῖν. Εἶναι ὁ διανοητής, ὁ ὁποῖος ἤσκησεν ἐπίδρασιν εἰς τὴν Γαλλίαν ὅσῃν καὶ ὁ Ρενάν, καὶ ἀκόμη περισσώτερον εἰς τὴν ἄλλοδαπήν. Ὁ Ταῖν θέλει νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς μεθόδους τῶν φυσιογραφικῶν καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ὑπὸ τὰ διάφορα εἶδη τῆς εἰς τὴν λογοτεχνίαν, εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἐξ ἄλλου, εἶναι ὁλος ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴν νόησιν τῶν ἀρχαίων διδασκάλων· μὲ τὸν Σπινόζαν πιστεύει εἰς τὴν Ἀνάγκην, ὡς εἰς τὸν καθολικὸν νόμον· ὡς πρὸς τὴν μαγικὴν, τρόπον τινά, δύναμιν τῆς ἀφαιρέσεως, ὡς πρὸς τὰς «κυρίας ἰδιότητος», ὡς πρὸς τὰς «κυριαρχούσας δυνάμεις» τῶν ὑποκειμένων τῆς φιλοσοφίας του ἔχει βλέψεις αἱ ὁποῖαι τὸν πλησιάζουν εἰς τὸν Ἀριστοτέλη καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα. Τοιοῦτοτρόπως ὑπείσέρχεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, ἀλλὰ περιορίζει τὸν δρίζοντα τῆς μεταφυσικῆς ταύτης εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς τ' ἀνθρώπινα. Καθὼς καὶ ὁ Ρενάν, δὲν ὁμοιάζει τὸν Comte, οὐδὲ ὑπάγεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν του. Καὶ ὅμως, ὅχι ἀλόγως ὅλως, κάποτε κατατάσσεται, καθὼς καὶ ὁ Ρενάν, μεταξὺ τῶν θετικιστῶν. Ὅντως δρίζεται κατὰ πολλοὺς τρόπους ὁ θετικισμός. Ἀλλὰ πρὸ παντὸς νομίζω ὅτι προσήκει νὰ βλέπωμεν εἰς ἐκεῖνον σύλληψιν τοῦ Σύμπαντος ἀνθρωποκεντρικὴν».

Ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος ἑνὸς μεγάλου φιλοσόφου ἀπὸ ἄλλον μέγαν, ὅσον ἀντίθετός του καὶ ἂν εἶναι, φιλόσοφον, ἀντικειμενικός, εὐλαδής, περιεκτικός, ὅμως δὲν ἐξαντλεῖ τὴν ὀλοκληρωτικὴν καὶ εἰς τὰ καθέκαστα ἀπεικόνισιν καὶ τὴν ἀπόδοσιν τῆς φυσιογνωμίας τοῦ Ταῖν εἰς ὅλην τῆς τὴν ἐκφραστικότητά. Αὕτη κατ' ἐμὲ θὰ ἡδύνατο νὰ προκύψῃ καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην καὶ τὴν δεξιῶς συνυφασμένην σύνοψιν τῶν ἀπειροπληθῶν περὶ αὐτοῦ κρίσεων καὶ μελετῶν ἀπὸ στοχαστὰς καὶ λογοτέχνας ποικίλων κατηγοριῶν. Ὅμως τὸ κύριον θέμα τῆς ἀνακινώσεως ταύτης εἶναι κάπως διαφορετικόν.

Κατὰ Μάρτιον τοῦ 1877 ἐδημοσιεύετο εἰς τὸ ὁμώνυμον περιοδικὸν τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου «Παρνασσού» κρίσις δραματικοῦ ἀγῶνος. Τὴν ὑπέγραφον ὁ ἐθνικός ἱστορικός Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, ὁ ἱατρὸς Θ. Β. Βενιζέλος, ὁ λογοτέχνης Εἰρηναῖος Ἀσώπιος. Ὄνόματα, ὑποθέτω, καθαρῶς διακοσμητικά. Διότι ὁ πραγματι-

κός ἐμπνευστής καὶ συντάκτης τῆς κρίσεως, ἐκτελεστής, ἀκριθέστερον, τῆς θανατικῆς ταύτης ἀποφάσεως εἶναι ὁ ὑπογραφόμενος ὡς εἰσηγητής, ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῦθης. Ἡ κρίσις φέρει τὴν εὐδιάκριτον σφραγίδα τοῦ λογιωτάτου καὶ εὐφυστάτου πνεύματός του, «γεννημένου συγγραφέως», καθὼς ἤκουσα κάποτε μὲ τὴν φράσιν αὐτὴν νὰ τὸν χαρακτηρίζῃ, ὄχι φίλος του, ἀντίδικός του μᾶλλον, ὁ Ἰάκωβος Πολυλάς. Ἡ κρίσις ἐστηρίζετο εἰς τὸ δόγμα: «Ποιητὴς ἀδύνατον νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς ὁποιασδήποτε περιρρεούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαιράς». Τοιαύτη ἀτμοσφαῖρα—ἐβεδαίωνεν ἡ κρίσις—εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει. Ποίησιν ἢ Ἑλλὰς δὲν δύναται ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ ἐλπίζῃ. Τὰ πάτρια ἤθη ἀπρηνήθημεν. Τοῦ διανοητικοῦ βίου τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν δὲν μετέχομεν. Οὔτε ἀρματωλοὺς ἔχομεν πλέον, οὔτε Μαμφρέδους ἀκόμη. Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν, ὑπὸ τοιούτους ὄρους, παρὰ ψυχρὰς μιμήσεις κλασσικῶν ἢ παιδαριώδεις παρφιδίας βυρωνισμοῦ.

Τοιοιτοτρόπως μὲ ὑπέροχον διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην χειρισμὸν μαθήσεως καὶ λόγου καὶ μὲ ἀκρίθειαν μαθηματικὴν ἐθέτοντο καὶ ἐλύοντο ἀπλουστάτα καὶ ἀνεπιφυλάκτως ζητήματα διόλου ἀπλᾶ, διόλου γεωμετρικά. Κατὰ τῆς κρίσεως ἀντετάχθη λόγιος ἐκ τῶν πρωτεούτων μεταξὺ τῆς στρατευομένης τότε εἰς τὰ γράμματα γενεᾶς, ὁ Ἄγγελος Βλάχος. Ὅχι πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐκλέξει θέμα τοῦ λόγου τοῦ ἀπὸ τοῦ ἰδίου βήματος, καθὼς τότε συνηθίζετο, τοῦ «Παρνασσοῦ» καὶ εἶχεν ἐξυψώσῃ Ἑλληνα ποιητὴν, τὸν ἐπτανήσιον Γεώργιον Τερτσέτην, χαριτωμένον ραψωδὸν τῆς «Κορίνας καὶ τοῦ Πινδάρου» καὶ τῶν «Γάμων τοῦ Ἀλεξάνδρου», μοναδικὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ δημοτικιστὴν εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ μὲ τὸν ἔμμετρον καὶ μὲ τὸν πεζὸν λόγον. Μὲ ὀρητικὴν εὐγλωττίαν ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ «Παρνασσοῦ» μετὰ τὸν Ροῦθην, τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1877, διεμαρτυρήθη ὁ Ἄγγελος Βλάχος δι' ἀναγνώσματός του «περὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς ποιήσεως καὶ ἰδίως περὶ Γεωργίου Ζαλοκώστα», ὡς τοῦτο ἐπεγράφετο. Τοὺς λόγους τοῦ Ροῦθου ἀπεκάλει «συνθηματικὰς καὶ ἀορίστους φράσεις», αἰωρουμένας εἰς τὸ κενόν, καὶ τὴν κριτικὴν του στερουμένην παντὸς ἱστορικοῦ καὶ κριτικοῦ θεμελίου. Ὁ Βλάχος οὔτε ἀτμοσφαῖραν περιρρέουσιν βλέπει, οὐδὲ σάλον πνευματικὸν βασανίζοντα. Ἐνδιάθετος καὶ ψυχικὴ ἢ πνευματικὴ εὐφυΐα, ὁ ποιητὴς γεννᾶται εἰς ὁποιασδήποτε ἀτμοσφαῖραν. Κ' ἐπεκαλεῖτο τὰ ὀνόματα διασῆμων καλολόγων καὶ φιλοσόφων, ὅποιοι ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Ἐγελος, ὁ Φίχτε, καὶ ἄλλοι. Κ' ἐμνημόνευε τὰ ὀνόματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ραγκαβῆ, τοῦ Σούτσου, τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, τοῦ Τερτσέτη, τοῦ Βαλαωρίτου. Κ' ἔδιδε σάρκα—καθὼς ἐνόμιζεν—εἰς τοὺς λόγους του, τὴν ποίησιν τοῦ Ζαλοκώστα.

Ἡ διαμαρτυρία τοῦ Βλάχου εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα δύο πολύκροτα τότε μελετήματα τοῦ Ροῦθου «περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς» καὶ «περὶ συγχρόνου Ἑλληνικῆς ποιήσεως». Καὶ εἰς τὰ δύο ἀναπτύσσει τὴν βασικὴν ἰδέαν του περὶ «περιρρεού-

σης ἀτμοσφαιρας», ἀποκρούει τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Βλάχου, ἀντεπιτίθεται μὲ τὴν ἐπιστρατευσις χορείας ὅλης αὐθεντικῶν παγκοσμίου φήμης νομοδιδασκάλων τῆς αἰσθητικῆς, τούτων τὰς γνώμας ἐπικαλεῖται καὶ σημειώνει διὰ τὴν στερεώσῃ καὶ τὴν τανύσῃ τὸ δόγμα περὶ τοῦ ὅτι οἱ ποιηταὶ δὲν εἶναι εἰμὴ ἀτόπτρα—καθὼς λέγει—πιστῶς ἀνανακλῶντα τὰ αἰσθήματα τῶν συγχρόνων. Μεταξὺ τῶν ἐπιστρατευθέντων σοφῶν κυριωτάτην θέσιν κατέχει ὁ Ἰππόλυτος Ταῖν, ὅσον καὶ ἂν δύο μόνον φορὰς ἀναφέρεται ὀνομασί. Ἐπὶ τῶν περιφήμων τεχνοκριτικῶν θεωριῶν του περὶ τοῦ τρισυποστάτου παράγοντος πάσης παραγωγικῆς δράσεως, ὁποῖος ἢ φυλὴ, τὸ περιβάλλον καὶ ἢ ἱστορικὴ ροπή, στηρίζεται—ἰδιαιτέρως δ' ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος—ἡ ὅλη ροῦδικὴ ἰδεολογία. Εἰς τὸν σαρκαστικὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ Βλάχου ὅτι «οὐδεὶς ποτὲ κριτικὸς ἐφαντάσθη ὅτι γεννῶνται οἱ ποιηταὶ καθὼς οἱ ἀμάνιται εἰς τοὺς καστανεῶνας μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ φθινοπύρου, ὁ Ροῦδης ἀνταπαντᾷ μὲ τοὺς λόγους τοῦ γερμανοῦ Σέλλιγγ, ἀπαιτοῦντος παρὰ τοῦ κριτικοῦ τὴν ἐξετάζῃ τὰ προϊόντα τῆς διανοίας, καθὼς ὁ βοτανικὸς τὰ τῆς φύσεως, καὶ μὲ περικοπὴν ἀνάλογον ἀπὸ τὴν «Φιλοσοφίαν τῆς Τέχνης» τοῦ Ταῖν, τῆς ὁποίας τὸ τέλος ἔχει ὡς ἑξῆς: «Καθὼς ἐξετάζομεν τὴν φυσικὴν ἀτμοσφαιραν πρὸς ἐξήγησιν τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀραβοσίτου, τῆς βρώμης ἢ τῆς ἀλόης, οὕτω πρέπει νὰ ἐρευνῶμεν καὶ τὴν ἠθικὴν ἀτμοσφαῖραν, ἵνα κατανοήσωμεν τὴν γέννησιν οἰασθήποτε ποιήσεως ἢ τέχνης». Ἀντικαταστήσατε—ἐπιλέγει ὁ Ροῦδης—τοὺς ἀμάνιτας διὰ τοῦ ἀραβοσίτου τῆς περικοπῆς ταύτης, ἔχετε αὐτολεξεῖ τὴν χλευασθεῖσαν ἀπὸ τὸν Βλάχον παρομοίωσιν.

Ὁ χρόνος δὲν τὸ ἐπιτρέπει νὰ διατρέψω λεπτομερέστερον περὶ τὴν ἐξέλιξιν τῆς συζητήσεως, τὴν ὁποίαν κεντρίζουν ἡ πικρόχολος ρητορικὴ τοῦ Βλάχου καὶ ἡ μεφιστοφελικὴ εἰρωνεία τοῦ Ροῦδου. Ἡ συζήτησις κατέληξεν εἰς λογιστικὸν καὶ κάπως πληκτικὸν κατάλογον χωρίων καὶ ὀνομάτων ξένων συγγραφέων· τοὺς ἐπικαλοῦνται οἱ ἀντίπαλοι διὰ τὴν στηρίξουν τὰς γνώμας των, τοὺς αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ὁ εἰς καὶ ἄλλος, μόνον φροντίζοντες νὰ ἀλληλοκαταγγέλλωνται ὡς ἄπιστοι διαχειρισταὶ τῶν κειμένων. Τὰ ρητὰ κορυφαίων αἰσθητικῶν, ὡς νὰ ἦσαν κανόνες Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἐπιζητοῦνται καὶ παραθέτονται διὰ τὴν καταδείξουν τὴν ὀρθοδοξίαν ἢ τὸ κακόδοξον πραγμάτων ἅτινα ὑπεκφεύγουν τοιοῦτου εἶδους μετρήματα, ἐν ᾧ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας θὰ ἤρμοζε μᾶλλον ἀντιθέτως νὰ τεθῇ· ἐὰν ἡσυχοὶ ἀφήνοντο αἱ καλαισθητικαὶ ρήτραι, καὶ πρωτίστως ἐξητάζοντο αὐτὰ τὰ ἔργα χωρὶς φόβον καὶ χωρὶς πάθος, ἐὰν εὕρισκοντο. Τάχα ἐχρειάζοντο ἀπαραιτήτως διὰ τὴν ἐπιζητουμένην ἀνθοδέσμη, ὅχι ἀνθοπλόκων χεῖρες, ἀλλὰ τῶν φυτολόγων αἱ γνώσεις; Ὁ Παῦλος Νιρδάνας κάπου κάποτε ἀπεκάλεσε τὴν ροῦδοβλαχικὴν ἔριδα θεολογικὴν. Εὐλόγως. Μολονότι τὴν εὕρισκω ἀσυγκρίτως θετικωτέραν καὶ διδακτικωτέραν ἀπὸ τὴν ἀερολογικὴν ἀντιλογίαν, πόσον ἀκμάζουσαν κ' ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν!

Ὅμως δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν καὶ τῶν ἰδεῶν τὰς περιπετείας. Ὅσακις, ἀπὸ τοὺς οὐρανοὺς τῶν ἀπολύτων θεωριῶν, κατέρχονται εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἐφαρμογῆς, ὅχι σπανίως ἀποβάλλουν πολὺ τῆς ἀδιαλλαξίας των, λυγίζονται, καταφεύγουν, συνειδητῶς ἢ ἀσυνειδήτως, εἰς συμβιβασμούς, ὅσον καὶ ἂν διαμαρτύρωνται ὅσον καὶ ἂν λογοκοποῦν οἱ ἀδιάλλακτοι. Μέγας μάρτυς τοιαύτης ἀλλοιώσεως εἶναι αὐτὸς ὁ Ταῖν, κατὰ τὴν ὥραν τῆς προσαρμογῆς ἀφηρημένων ἰδεῶν του εἰς τὰ πράγματα, εἰς ἐφηρμοσμένα ψυχολογικὰ διδάγματα του, εἰς κριτικὰς προσωπογραφίας του. Μαρτυροῦσι περὶ τούτου σύμμαχοι καὶ ἀντίμαχοι. Δυστυχῶς δὲν μοῦ ἐπιτρέπει ὁ καιρὸς εἰμὴ ἀπλῶς μόνον νὰ σημειώσω ἓνα, τὸν ἐπιφανῆ νεοεγελιανὸν φιλόσοφον Benedetto Croce, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ἱστορίαν του τῆς Αἰσθητικῆς, ἀναλύων τὸ περιεχόμενον τῆς «Φιλοσοφίας τῆς Τέχνης» τοῦ Ταῖν ἀπαριθμεῖ τὰ ὑπολανθάνοντα ἐντὸς τῶν σελίδων ἐκείνων δείγματ' ἀπλιστίας τοῦ φιλοσόφου εἰς τὰς πρωταρχικὰς θέσεις τῆς φιλοσοφίας του.

Ὁ Ροῦδης, μοιραίως καὶ οὕτως, ἐδοκίμασεν ἐπιτέλους τὴν διαλλακτικὴν ταύτην εὐκαμφίαν, ἀπὸ τὴν φορὰν τῶν πραγμάτων, λανθάνουσαν, προκύπτουσαν, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αἰσθητήν. Ἐν πρώτοις εἰς τὴν ταραχὴν τῆς συζητήσεως, ἐπιζητεῖ νὰ συγκρατηθῆ ἀπὸ μίαν γνώμην τοῦ διασήμου γερμανοῦ φιλοσόφου Σέλλιγγ περὶ τῶν δύο διακεκριμένων δυνάμεων, αἱ ὁποῖαι συνυπάρχουν εἰς τοὺς καλλιτέχνας· ἡ μία «αὐθόρμητος, ἀκουσία, ἀσυνειδήτος, ἀκαταμάχητος», λέγει· εἶναι ἡ ἔμπνευσις· Ἡ ἄλλη, συνειδητή, ἐσκεμμένη, ἐλευθέρα· εἶναι ἡ ἐργασία. Τὴν γνώμην ταύτην συμπληρῶνει ὁ Ροῦδης μὲ γνώμην, πάλιν, τοῦ Ταῖν, ἡ ὁποία εἶναι ἐπανάληψις, ὡς εἶπειν, ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον καὶ ἐπιγραμματικώτερον, τῆς γνώμης τοῦ εἰς πολλὰ διδασκάλου του γερμανοῦ φιλοσόφου. Ὁ Ταῖν εἰς τοὺς ἐρωτήσαντας αὐτὸν πῶς δύναται τις νὰ ἀναδειχθῆ ἀγαθὸς καλλιτέχνης, ἀπαντᾷ: «Δύο τρόποι πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν· ὁ πρῶτος εἶναι νὰ γεννηθῆτε μεγαλοφυεῖς· καὶ ἀποβλέπει εἰς τὰς μητέρας σας. Ὁ δεῦτερος ἀποτείνεται εἰς σᾶς τοὺς ἰδίους: «Σᾶς συνιστῶ νὰ ἐργάζεσθε νυχθημερόν.» Καὶ λοιπὸν ἔμπνευσις καὶ ἐργασία εἶναι τὰ συστατικὰ τῆς γεννήσεως τῶν καλλιτεχνημάτων. Ἡ φυλὴ καὶ ἡ «περιρρέουσα ἀτμοσφᾶρα» εἶναι ὡς νὰ παραμερίζωνται. Καὶ εὐρισκόμεθα κάπως μακρὰν τῆς ἀποκλειστικῆς συνταγῆς ἡ ὁποία εἶναι τὸ σύνθημα τῆς ἐνάρξεως τῆς φιλονεικίας μεταξύ Ροῦδου καὶ Βλάχου, καθὼς μᾶς ἐδόθη ἀπὸ τὸν πρῶτον, ἀντιλαλοῦντα τὰ διδάγματα τοῦ Ταῖν: «Ποιητὴς εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ ἐκτὸς μιᾶς ὁποιασδήποτε περιρρεούσης αὐτὸν ποιητικῆς ἀτμοσφαιράς». Καὶ δὲν πρέπει νὰ παραλείπω ὅτι τὴν καλολογικὴν θεωρίαν του ὁ Ταῖν διατυπώνει καθαρώτερον, πλατύτερον καὶ πληρέστερον, καθ' ὅσον ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν ἐφαρμογὴν, τὴν ὁποῖαν προσεπάθησεν ἐν ἀρχῇ νὰ τῆς δώσῃ ὁ Ροῦδης, τὴν διατυπώνει κυριώτατα εἰς τὴν Φιλοσοφίαν του τῆς Τέχνης εἰς τὴν Ἰταλίαν: «Δύο ὅροι κατ' ἀνάγκην, λέγει, ἀπαιτοῦνται διὰ νὰ παραγάγουν τὰ μεγάλα ἔργα· ὁ πρῶτος· ἡ ζω-

ρότης ἑνὸς αἰσθήματος αὐθιγότητος, ἰδιάζοντος, προσωπικοῦ ποὺ ἐκπράττεται καθὼς τὸ δοκιμάζει τις, χωρὶς νὰ φοβῆται ἐξέλεγχιν ἢ νὰ ὑφίσταται ὠρισμένην κατεύθυνσιν. Ὁ δεῦτερος εἶναι ἡ παρουσία συμπαθητικῶν ψυχῶν, ἡ ἐξωτερικὴ καὶ ἀκατάπαυστος συνδρομὴ ἰδεῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐπιάζουσι, τρέφονται, τελειοῦνται, πολλαπλασιάζονται, ζωογονοῦνται αἱ ἰδέαι ποὺ τὰς διαισθανόμεθα μέσα μας ἀκαθορίστους. Ἄληθεια ποὺ ἐφαρμόζεται παντοῦ: εἰς τοὺς θρησκευτικοὺς θεσμοὺς, εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις, εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα, εἰς τὰς κοσμικὰς διασκεδάσεις. Ἡ ψυχὴ ὁμοιάζει φλεγόμενον πυρσόν. Διὰ νὰ ἐνεργήσῃ, ἀνάγκη κατὰ πρῶτον νὰ εἶναι ἡ ψυχὴ αὐτοφλεγῆς (il faut d'abord qu'elle brule par elle même) καὶ ὕστερον νὰ εὕρῃ γύρω της ἄλλους φλεγομένους δαυλοὺς». Μετὰ τοὺς συσσωρευμένους κανόνας, διὰ νὰ δειχθῇ τὸ ἀπαράβατον τοῦ determinisme, τῆς ἑτεραρχικῆς ἰδέας, δηλονότι μιᾶς ἀλυγίστου ἀνάγκης, ἐκτὸς ἡμῶν, κυριάρχου ἡμῶν, αἱ λέξεις *αὐθόρμητον, ἰδιάζον, προσωπικόν, αὐτοφλεγῆς*, κάπως ξαφνίζουσιν.— Ἐν πρώτοις τὸ ἐξαγόμενον τοῦ ἀγῶνος φαίνεται μᾶλλον ἀποκλίνον πρὸς τὴν ἀποψιν τοῦ Βλάχου. Ἄν καὶ στοχαστικωτέρα παρατηρήσεις δεικνύει ὅτι καὶ οἱ δύο ἔχουν δίκαιον ἀπὸ τὴν γωνίαν ποὺ βλέπει ἕκαστος τὰ πράγματα. Ἡ διαφορὰ ἴσως εἶναι ὅτι ὁ εἰς θέτει τὰ πρωτεύοντα σημεῖα εἰς δευτερεύουσαν μοῖραν, καὶ τὰ δευτερεύοντα εἰς τὴν πρώτην, ἐκεῖ ὅπου ἀντιθέτως σκέπτεται ὁ ἄλλος. Ἄλλ' οὕτως ἢ ἄλλως, ἰδοὺ ὅτι ἔχομεν ποιητὰς, ποιητὰς ὑφουμένους ὁπωσδήποτε ὑπεράνω τοῦ μετρίου. Καὶ ὁ Ροῦδης καὶ ὁ Βλάχος ἀναγνωρίζουσιν ἕνα Σολωμόν, ἕνα Βαλαωρίτην, ἕνα Ζαλοκώσταν. Ἀδιάφορον ἔαν δὲν συμφωνοῦν εἰς τὰς λεπτεμερείας οἱ κριταὶ των, ἔαν εἰς τοὺς ποιητὰς δὲν δίδεται ἡ πρέπουσα θέσις, ἔαν δὲν χαρακτηρίζωνται μὲ τὴν ἀρμόζουσαν ἱεραρχικὴν τάξιν. Ἀδιάφορον ἔαν ὁ Σολωμὸς ἀναφέρεται χωρὶς καμμίαν διάκρισιν, ἀσυγχώρητος τοῦτο ἀφροντισία μετὰ τὴν ἀποκαλυπτικὴν μελέτην τοῦ Ἰακώβου Πολυᾶ ἀπὸ τοῦ 1857, ἰσοδύναμος τοῦ Χρηστοπούλου καὶ τοῦ Βηλαρᾶ. Ἀδιάφορον ἔαν ὁ Ζαλοκώστας ὑπερτιμᾶται ἀπὸ τὸν ἕνα καὶ ὑποτιμᾶται ἀπὸ τὸν ἄλλον, καθὼς καὶ ὁ Βηλαρᾶς. Ἀδιάφορον ἔαν ὁ Τερτσέτης δὲν μνημονεύεται ἂν ἀπὸ τὸν Ροῦδην, καθὼς οὔτε ὁ Ἰούλιος Τυμάλδος ἀπὸ κανένα, ὁ ἐξάισιος ποιητὴς τοῦ «Θανάτου τῆς Χάμικως» καὶ τῆς «Ἐπιθυμίας», τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον περιελάμβανεν εἰς τὰς «Φιλοσοφικὰς Μελέτας» του τὰς ἐκδεδομένας ἀπὸ τοῦ 1864 ἀντὶ παντὸς μαθήματος περὶ ποιήσεως ὁ Βράϊλας Ἀρμένης ἂν καὶ ὁ Ροῦδης εἰς μίαν μετὰ ταῦτα ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Βαλαωρίτην διορθώσῃ τὸ ἄτοπον. Ἀδιάφορον ἔαν καὶ οἱ δύο λησμονοῦν τὸν Παπαρρηγόπουλον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ὁ Ροῦδης, χρόνον τινὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ποιητοῦ τῷ 1873 δὲν ἐδίστασε νὰ τάξῃ παρὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ Baudelaire, τοῦ τιμωμένου σήμερον ὡς προεξάρχοντος μεγάλου ποιητοῦ ὑπὸ χορείας ὄλης ἐπιλέκτων. Ἀδιάφορον ἔαν ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς «ἤδη τοῦ βίου ὑπερβᾶς τὴν μέσσην ἡλικίαν», κατὰ τὸν στίχον

τοῦ Ζαλοκώστα, εἶχεν ἤδη σμιλευσῆ καὶ κυκλοφορήσῆ τὸν «Πλοῦν τοῦ Διονύσου» καὶ τὸν «Γοργὸν Ἰέρακα», δύο πλούσια καλλιτεχνήματα. Ἄδιάφορον ἐὰν ὁ Γεώργιος Βιζυηνός, ἀκόμη νεοπρόδλητος, στιγματίζεται ἀνεξετάστως καὶ ἀπροσέκτως ἀπὸ τὸν Ροῦδην. Ἄδιάφορον ἐὰν δὲν ὑποπτεύωνται τὸ τάλαντον τοῦ Ἀριστομένους Προβελεγγίου, μολονότι νέου καὶ νεοφανοῦς εἰς τὸν ποιητικὸν ὀρίζοντα, ἀλλ' ἀπὸ τότε διαφέροντος τῶν συνομιλητῶν του κατ' οὐσίαν παρ' ἄλλην τὴν ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα τῆς μορφῆς. Ἄδιάφορον τέλος ἐὰν ἀπὸ τοῦ 1875 εἰς τὴν δημοσιότητα ἐκυκλοφόρει ποιητικὸν ἀριστούργημα, ὁ «Ὅρκος» τοῦ Γερασίμου Μαρκορά. Τάχα δὲν ἔφθαναν οἱ ποιηταὶ ἐκεῖνοι διὰ νὰ στοχαζόμεθα ὅτι δὲν εἶχαν ἐγκαταλίπη ὀλότελα τὸν Ἐλικῶνα αἱ Μοῦσαι; Δὲν ἦσαν ἄρκετοὶ διὰ νὰ ἐξουδετερώσουν τὴν ἄρνησιν τοῦ Ροῦδου συνολικῶς παρομοιάζοντας τὰ ἔργα τῶν νέων ποιητῶν πρὸς αὐτοσχεδιάσματα— καθὼς ἔλεγε — πρωτοπείρων μαθητῶν τοῦ Πολυτεχνείου; Τάχα δὲν εἶναι μία ἡ γόνιμος κριτικὴ ἀπὸ τῶν ἀρχαίων χρόνων μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, καθὼς ἄριστα τὴν διατυπώνει φημισμένος φιλόσοφος, ὁ Alfred Fouillée εἰς τὴν «Ἱστορίαν» του τῆς Φιλοσοφίας; «dans la philosophie comme dans l'art la grande critique n'est pas celle des défauts, mais celle des beautés».

Ὁ Ροῦδης διατεινόμενος ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποίησις εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι δὲν ἔχομεν πλέον Ἀρματωλοῦς, οὔτε ἀκόμη Ἀρόλδους καὶ Μαμφρέδους, φοβοῦμαι μήπως περικλείει εἰς ὄρια στενὰ καὶ ἀποκλειστικά, ἀπλοποιεῖ καὶ παραγνωρίζει τὴν φύσιν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ περιβάλλοντος, πολυειδοῦς, ποικιλοτρόπως ἐνεργοῦντος εἰς τὸ κλίμα καὶ εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ εἰς τὰ βιβλία, εἰς τὰ πράγματα καὶ εἰς τὰ φάσματα, εἰς τὰς φαντασίας καὶ εἰς τὰς καρδίας, εἰς τὸ παρὸν τὸ ὁποῖον ἐγκυμονεῖ τὸ μέλλον καὶ ταυτοχρόνως εἶναι μεστωμένον ἀπὸ τὸ παρελθόν. Ἡ παράστασις τῆς περιρρεούσης ἀτμοσφαιρας ὡς πρώτης ἀρχῆς φοβοῦμαι ὅτι παραδέπει τὴν αὐθυπαρξίαν τῆς ἀτομικῆς φύσεως, ἡ ὁποία καὶ εὐρίσκει καὶ σχηματίζει τὸ ἀρμόζον εἰς αὐτὴν περιβάλλον, καὶ εἶναι καὶ παθητικὴ καὶ ἀντιδραστικὴ, κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἡ περιρρέουσα ἀτμοσφαῖρα εἶναι ὡς νὰ καταπνίγη τὴν διάνοιαν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν τῆς σφραγίδα, τὴν δημιουργικὴν προσωπικότητα, τὴν αὐθυπαρξίαν τῆς ἀτομικῆς φύσεως, τῆς ὁποίας τὴν ἐμφάνισιν ἐχαρακτήρισεν εἰς τῶν μεγίστων κριτικῶν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, εἰς τῶν διδασκάλων καὶ αὐτοῦ τοῦ Taine, ὁ Sainte-Beuve, ὡς τὸ ἀπροσδόκητον, πάντοτε, σημεῖον. Ὁ Ροῦδης δὲν ἔδλεπεν ἀρματωλοῦς τριγύρω του, ἀλλὰ δὲν ἐφαίνετο προσέχων εἰς τὸ ὅτι ἂν δὲν ὑπῆρχον πλέον ἀρματωλοί, ὑπῆρχον πάντοτε ψυχαὶ ἀρματολογέννητοι, ἰδιοσυγκρασίαι ἀρματωλικαί, καθὼς εἶναι περιφανὲς ὑπόδειγμα τούτων αὐτὸς ὁ ἀγαπημένος του ποιητῆς ὁ Βαλαωρίτης, γνήσιος ἀρματωλὸς τῆς ποιήσεως, ταυτοχρόνως καὶ θέσις καὶ ἀντίθεσις εἰς τὴν «περιρρέουσαν ἀτμοσφαῖραν». Ἐλησμένει ἀκόμη ὁ Ροῦδης ὅτι

ὅτε ἐπέζητει κατὰ τὸ ἔτος 1877 Ἀρόλδους καὶ Μαμπρέδους ὡς τὰ ἰδεώδη ποιητῶν, ὅσον καὶ ἂν οἱ Μαμπρέδοι καὶ οἱ Ἀρόλδοι παραμένουν πάντοτε εἰς λανθάνοντα βάθη, καὶ κοινωνικὰ καὶ ἀντικοινωνικὰ φαινόμενα, ἀνάλογα, καθὼς ἀνωτέρω ὑπεδείξαμεν, πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἀρματωλῶν, ὅμως ἡ ἀποκλειστικὴ ἀκμὴ τοῦ βυρωνικοῦ ἰδανικοῦ εἶχεν ἀπὸ καιροῦ ἐκλίπη ἀπὸ τὰς δημοιουργικὰς φαντασίας τῆς προηγμένης Δύσεως καὶ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ φιλοσοφία καὶ ἡ φυσιοκρατικὴ λογοτεχνία εἶχον κατὰ πολὺ ἀπομακρυνθῆ τῶν ρωμαντικῶν προτύπων. Ὅμως καὶ οὕτω διαβλέπει ὁ προσεκτικὸς παρατηρητὴς ὅτι τὸ ἀμέσως εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ροιδικῆς κριτικῆς τεθὲν κατηγορήματα πού γεννᾷ τὴν ἀπόγνωσιν, μόλις κολαζόμενον μὲ τὸ παρήγορον φιθύρισμα «ἐπὶ τοῦ παρόντος», κατηγορήματα ὅτι «ἀδύνατον εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ὑπάρξῃ ποίησις», τελειώνει μὲ τὴν προφητικὴν ρῆσιν τοῦ Chateaubriand: «Φρονῶ ἐν τούτοις ὅτι πολλὴ ὑπάρχει ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι λανθάνουσα μεγαλοφυΐα, καὶ ἐκ τῶν σπλάγχων αὐτῆς θέλουσι γεννηθῆ καὶ πάλιν οἱ διδάσκαλοι τῆς Δύσεως καθ' ἑαυτὰς».

Ὁ Ἐμμανουὴλ Ροῦθης συνετός, κατὰ τὴν ἔννοιαν πού ἡ λέξις ἔχει εἰς μίαν ᾠδὴν τοῦ Πινδάρου, καὶ τὴν παραθέτει καὶ χειροκροτεῖ τὴν προφητείαν τοῦ μεγάλου ρωμαντικοῦ καὶ μεγίστου φιλέλληνος ὡς νὰ παρασύρεται τὴν φορὰν αὐτὴν ἀπὸ ἐνοραματικὴν παρόρμησιν διαφέρουσαν ἀπὸ τὴν στάσιν του, ἀπαισιοδόξου θετικιστοῦ. Καὶ καταλήγει τὸν ἐπίλογον τοῦ «περὶ συγχρόνου ἐν Ἑλλάδι κριτικῆς» ἀφορισμοῦ μὲ τὴν ἀκτινοβολοῦσαν ἀπὸ τὸ μείδιμα τῆς ἐλπίδος διαβεβαίωσιν ὅτι ἡ «χώρα ἣτις ἐγέννησεν Ὀμήρους καὶ Σοφοκλεῖς καὶ εἶχε χθὲς ἀκόμη (διατὶ ὅχι «καὶ ἔχει;») δημοτικὰ ἄσματα καὶ Σολωμὸν θὰ δικαιουται νὰ περιμένῃ τοὺς ἐφαμίλλους εἰς τὴν ποίησιν.

Τὸ κονταροκτύπημα τοῦ 1877 καὶ μὲ ὅλην τὴν, κατὰ τὰ φαινόμενα, ἱπποτικὴν ἀδιαλλαξίαν τῶν δύο πλαιιστῶν σημειώνει σημαντικὸν σταθμὸν εἰς τὰ νεοληγνικὰ γράμματα. Τὸ ἐωθινὸν σάλπισμα μιᾶς μελλούσης ποιήσεως ὑψουμένης ἐπάνω εἰς τὰ κρυστάλλινα βάθη τοῦ δημοτικοῦ καὶ τοῦ σολωμικοῦ τραγουδιοῦ ἐπέπρωτο νὰ ἀντηχήσῃ ἀναστάσιμον εἰς τοὺς κόσμους τῆς ἑλληνικῆς φαντασίας. Δειλὰ δειλὰ ὠχρὰ ὠχρὰ τὰ πρῶτα χαράγματα. Ἀκριβῶς μετὰ πάροδον δεκαπενταετίας περίπου ἀπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἔτους 1877 ὁ κερκυραῖος πάλιν Γεώργιος Καλοσοῦρος, μαθητὴς καὶ συνεχιστὴς τῆς φωτεινῆς διεισδυτικῆς κριτικῆς τοῦ Ἰακώβου Πολυλά σημαίνει χαρμοσύνης διὰ τῆς φιλολογικῆς «Ἐστίας» τὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλληνικῆς ποιήσεως. Πόσον εἶχον οἱ καιροὶ μεταβληθῆ!

Ἡ σύγκρουσις Ροῦθου—Βλάχου εἶχε σφοδρὸν τὸν ἀντίκτυπον εἰς τὰς ἑφημερίδας καὶ τὰ περιοδικὰ τῆς ἐποχῆς. Ἀξίζει μόνον νὰ μνημονευθοῦν ὁ Δημήτριος Βικέλας διὰ μίαν ὡραίαν ἔμμετρον ἐπιστολὴν του πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς διαμαχομένους κριτικούς, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς. Τούτου ἡ ἀπόκρισις πρὸς τὸν Ροῦθην διακρί-

νεται ὄχι τόσο διὰ τὴν ἀδρότητα τῶν ἐπιχειρημάτων, ὅσον διὰ τὴν μετρισιπάθειαν καὶ διὰ τὴν σεμνότητα τοῦ ὕφους. Ἄλλ' ὁ μόνος εἰς πολλὰ ἐφάμιλλος πρὸς τὴν κριτικὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν εὐτολίμειαν τοῦ Ροῦδου δεξιὸς ἀνασκευαστὴς τοῦ ἦτο εἰς νεανίας, μόλις ὑπερβᾶς τῶν εἴκοσι ἐτῶν τὴν ἡλικίαν. Ἡ ἐκδιδομένη τότε ἑλληνικὴ «Ἐφημερὶς τῶν Συζητήσεων» ἐδημοσίευσεν εἰς τρία συνεχῆ φύλλα τῆς τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1877 ἐκτεταμένον ἄρθρον, ἐπιγραφόμενον «Ὀλίγαι σελίδες ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς μεταξὺ τῶν κ.κ. Ε. Δ. Ροῦδου καὶ Ἀγγέλου Βλάχου ἀναφύσεως φιλολογικῆς ἔριδος». Συγγραφεὺς τῶν «ὀλίγων», ὅμως πολυμερῶν καὶ πεπυκνωμένων σελίδων ὁ Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ μετὰ βραχὺν χρόνον εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Jean Morèas κλεινὸς ποιητὴς τῶν «Σύρτεων», τοῦ «Περιπαθοῦς Προσκυνητοῦ», τῆς «Ἐρυφίλης» καὶ τῶν «Στροφῶν».

Διὰ πλουσίως ἠντλημένων ἀποσπασμάτων καλολόγων καὶ, κυριώτερον, παραδειγμάτων ἀπὸ τὴν σταδιοδρομίαν μεγάλων ποιητῶν, φέρεται ἀπὸ ἄλλον δρόμον, πρὸς τὴν ἀποψιν τοῦ Βλάχου, ἂν καὶ κατακρίνει ἀμφοτέρους τοὺς κριτικούς, ὅτι ὑπέπεσαν εἰς προσωπικὰς ἀντεγκλήσεις καὶ εἰς ἀσκόπους παρεκδόσεις. Θέλει καὶ οὗτος ν' ἀποδείξῃ, ὅτι «ἡ ποιητικὴ εὐφυΐα—ὡς λέγει—εἶνε ἔμφυτος καὶ ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς φύσεως χρισθεὶς ποιητὴς οὐδένα διατρέχει κίνδυνον νὰ πάθῃ τι καίριον ἐκ τῶν ἀτμοσφαιρικῶν μεταβολῶν». Ἀδύνατος μᾶς εἶνε λεπτομερῆς ἀνάλυσις τοῦ ἐπινικείου τούτου ὕμνου εἰς τὴν ὑπερβατικὴν χάριν τῆς ποιητικῆς τέχνης. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὸν σύντομον χαρακτηρισμὸν τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ταῖν, εἰς τὴν μακρὰν εἰσαγωγὴν τῶν «Φιλοσοφικῶν Μελετῶν» τοῦ Βράϊλα, χαρακτηρισμὸν, ὁ ὁποῖος καὶ σήμερον, ἂν καὶ προέρχεται ἀπὸ διανοητὴν ἀνήκοντα εἰς ἀντίπαλον καὶ σκληρῶς πολεμηθὲν ἀπὸ τὸν Ταῖν στρατόπεδον, δύναται, ἐν τούτοις, νὰ προταθῇ ἐπικαίρως καὶ σήμερον ὡς ἀντίκρουσις καὶ κοσμιωτέρα καὶ διακριτικώτερα ἀπὸ τὰς ἐπικρίσεις φανατισμένων ἀντιταϊνικῶν, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὸν Βράϊλαν, κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὸν Παπαδιαμαντόπουλον γίνεται περιεκτικὸς ὅπωςδήποτε λόγος περὶ τῶν τεχνοκριτικῶν θεωριῶν τοῦ Ἰππολύτου Ταῖν καὶ εἰκονογραφεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ἡ προσωπικότης του. Αἱ ἰδέαι τοῦ Ταῖν—μᾶς λέγει—«ἀπέχουν ἐν τούτοις μακροὺς παρασάγγας ἀπὸ τῆς παραδόξου ἀτμοσφαιρας, τὴν ὁποῖαν ζητεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἡ μαγγανευτικὴ δεινότης τοῦ Ἑλληνοκριτικοῦ». Τρεῖς περίφημοι ποιηταί: ὁ Πετράρχης, ὁ Γκαῖτε, καὶ ὁ Ἀνδρέας Chénier χρησιμεύουν, κυριώτατα, εἰς τὸν μόλις ὑπερκοσσοᾶτη νεανίαν ὡς ὑποδείγματα τῆς αὐτονομίας τοῦ ποιητικοῦ πνεύματος. Σταματῶ εἰς τὸν τρίτον. Αἱ γραμμαῖ, τὰς ὁποίας τοῦ ἀφιερώνει, γραφικαί, παλλόμεναι ἀπὸ λυρικὴν συγκίνησιν, γεννοῦν τὴν σκέψιν, ὅτι ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἀπέβλεπεν ἀπὸ τῆς πρώτης νεότητος, ὡς πρὸς ἀρχέτυπον, πρὸς τὸν Ἑλληνογάλλον ποιητὴν, τοῦ ὁποῖου βραδύτερον θὰ ἐτόνιζε τὴν ἀθανασίαν καὶ θὰ συνέχιζε τὴν παράδοσιν.

Ἄλλ' ἔτι ἐδῶ κυρίως ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ ὅτι παρουσιάζει τὸν Σενιέ ὡς εὐκρινές ὑπόδειγμα ποιητοῦ ζῶντος ὑπεράνω χρόνου καὶ τόπου. «Ἄναπαύεται — μᾶς λέγει — ὑπὸ τοὺς δασυφύλλους κλώνους τῶν Βερσαλλιῶν, λησμονεῖ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγρίως τυρβάζουσαν αἱματόρραντον τρομοκρατίαν, πετᾷ διὰ τῆς φαντασίας μακρὰν εἰς τοὺς φανταστικούς παραδείσους τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς μυθολογίας», παραδίδεται «εἰς τερπνὰς ὀαριστύας μετὰ Νυμφῶν καὶ Δρυάδων», μέχρι τῆς στιγμῆς ποῦ ἔρχεται «ἢ μάχαιρα τοῦ ἰκριώματος νὰ ἀποκόψῃ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ κεφαλήν». Ὁ Σενιέ, συμπεραίνει, «βεβαίως δὲν ἦτο κάτοπτρον ἀντανაკλῶν πιστῶς τὰ αἰσθήματα τῶν συγχρόνων αὐτοῦ».

Ἡ εἰκὼν τοῦ Chénier, καθὼς μᾶς τὴν ἐκθέτει ὁ φοιβόληπτος νεανίας, συμβολίζει ζωηρῶς τὴν ἰδέαν του, τὴν ἰδέαν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ποιητικῆς ἐμπνεύσεως. Ἄλλὰ τὸ σύμβολον εἶναι μονόπλευρον. Ὁ Ἄνδρέας Σενιέ συνολικῶς ἐξεταζόμενος καὶ ἀπὸ τὴν πρέπουσαν ἀπόστασιν, δίδει στερεὰν λαβὴν εἰς ἐπιχειρήματα συνηγοροῦντα ἐν ταυτῇ καὶ ὑπὲρ τῶν δύο ἀντιμαχομένων παρατάξεων, κ' ἐκείνης τῆς «περιρρεούσης ἀτμοσφαίρας» τοῦ Ροῦδου κ' ἐκείνης τοῦ «ἐνδιαθέτου, κατὰ Βλάχον, τῆς ποιητικῆς εὐφυίας». Καὶ ἡμᾶς φέρει νὰ αἰσθανθῶμεν πόσον ἢ περίφημος «περιρρέουσα» ἀτμοσφαῖρα εἶνε εὐμάλακτος, πόσον ἐλαστικῆ. Ἡ ρευστότης τὴν χαρακτηρίζει καὶ ὁ εἰσηγητὴς αὐτῆς εὐστόχως τὴν ἐδάπτισε «περιρρέουσαν». Ἀκριβῶς εἶπειν, ὁ Ἄνδρέας Σενιέ εἶνε καὶ τῶν δύο κόσμων ὁ ὑποτακτικός. Μήπως, ἀκριθέστερον, δὲν ὑπάρχει περιβάλλον, ἀλλὰ περιβάλλοντα; ὄχι κοινόν, ἀλλὰ κοινά, ἐπενεργοῦντα καὶ μετὰ τὴν ἐπίδρασιν καὶ μετὰ τὴν ἀντίδρασιν; ὄχι περιρρέουσα ἀτμοσφαῖρα, ἀλλὰ ρεύματα διασταυρούμενα; Ἰδοῦ, ὅτι ὁ ποιητὴς, ὁ ἴδιος καὶ τῶν «Ἰάμβων» καὶ τῶν «Εἰδυλλίων», μέγας ποιητὴς, ἀληθὴς «Vates», καθὼς τὸν ἀποκαλεῖ ὁ νέος Παπαδιαμαντόπουλος, εἶναι δι' ἐμέ, καὶ ὁμοῦ καὶ ἀχώριστα, ὁ γεννημένος ἀπὸ τὴν γύρω του πολιτικὴν ἀτμοσφαῖραν δριμύς σατυριστῆς καὶ πολεμιστῆς τῶν Ἰακωβίνων τρομοκρατικῶν, πικρὸς, ἀκάθεκτος Ἀρχίλοχος, καὶ ὁ ἐμπνευσμένος ἀπὸ μίαν ἄλλην ἰδανικὴν συνυπάρχουσαν, ἀλλ' ὄχι ὀλιγώτερον πραγματικὴν δι' ἐκείνον ἀτμοσφαῖραν, ὁ εἰδυλλιακὸς Ἑλληνολάτρης, ὄνειροπόλος Θεόκριτος. Κρίμα ποῦ δὲν τὸν ἐστοχάσθησαν ὁ Ροῦδης καὶ ὁ Βλάχος, διὰ νὰ τὸν ἐκμεταλλευθοῦν καταλλήλως καὶ οἱ δύο τῶν!

Ἐδῶ ἀναγκάζομαι νὰ σταματήσω τὸν λόγον μου, χωρὶς νὰ ἐξαντλήσω τὸ θέμα του. Ὁ Ἰππόλυτος Ταῖν ἐπαναφαίνεται μετὰ τινὰ χρόνον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα κατὰ τρόπον καὶ πάλιν ἀξιοσημείωτον. Εἶνε οἱ χρόνοι (1880—1885) κατὰ τοὺς ὁποίους μεσουρανεῖ τὸ ἄστρον τοῦ Ταῖν. Κ' ἐδῶ τότε, περὶ τὰ 1880 καὶ 1882 μεταφράζει καὶ δημοσιεύει τὰ δύο του μελετήματα περὶ τῆς Τέχνης εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐλλογίμος μεταφραστὴς του καὶ μελετητῆς, ἀνώτατος λειτουργὸς τῆς Θέμιδος, ὁ Ἀχιλλεὺς Ἀγαθόνικος, μετὰ πρόλογον, καὶ ὡς ἐπίλογον, μετὰ μίαν πρὸς

αὐτὸν ἐπιστολὴν τοῦ ἰδίου Ταῖν, ἣ ὁποία εἶναι ὕμνος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἄλλὰ περὶ τούτων καὶ περὶ ἄλλων συναφῶν πρὸς τὸ προκείμενον θέμα λεπτομερειῶν, καθὼς καὶ περὶ τῆς ἄλλης, ὅχι ὀλιγώτερον σημαντικῆς δι' ἐμὲ ἀπόψεως τοῦ φιλοσόφου ὡς ποιητοῦ, ἐλπίζω ὅτι ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν εὐχαριστῶ, διότι εὐμενῶς μὲ ἤκουσε, θὰ μοῦ ἐπιτρέψῃ, ἂν δὲν θεωρηθῇ περιττόν, συνεχίζων νὰ διαλάβω εἰς μίαν τῶν προσεχῶν δημοσίων συνεδριῶν τῆς ἐντὸς τοῦ ἔτους τούτου, πανηγυρικοῦ τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Ἱππολύτου Ταῖν.

ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗ ΕΛΛ. ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ. — Ἀνέκδοτα Κρητικὰ συμβόλαια ἐκ τῆς Ἑνετοκρατίας* ὑπὸ τοῦ κ. Ἰωάννου Ε. Καλιτσουνάκι.

Τὰ *πρωτότυπα* τῶν κάτωθι δημοσιευομένων 16 συμβολαίων ἐκ τῶν χρόνων τῆς ἐν Κρήτῃ Ἑνετοκρατίας, εἶναι πάντα γεγραμμένα ἐπὶ τεμαχίων μεμβράνης, ἀπόκεινται δὲ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Ἱστορικοῦ Φροντιστηρίου τοῦ ἐν Βερολίνῃ Πανεπιστημίου, ὅποθεν ἐγὼ τὰ ἀντέγραψα πρὸ πολλῶν ἐτῶν, (κατὰ σύμπτωσιν ἦσαν αἱ φοβεραὶ ἡμέραι τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1914), μετὰ ταῦτα δὲ βραδύτερον καὶ τὰ ἀντέβαλον ἐκ νέου.

Τὰ συμβόλαια ταῦτα προέρχονται ἐκ τριῶν χωρίων τῆς Κρήτης, ὑπαρχόντων καὶ σήμερον, τῆς Κυριάννας, Μέσης, καὶ Καβουσίου, καὶ τριῶν συμβολαιογράφων τοῦ Μιχαὴλ Μουσαῖ, τοῦ Μανόλη Βαρούχα¹ καὶ τοῦ Ἰωάννου Λαρδέα.

Τὸ περιεχόμενον τῶν συμβολαίων τούτων εἶναι κυρίως ὁμολογίαι ὀφειλῶν καὶ ὑποσχέσεις πληρωμῶν. Χρονολογικῶς ἀνάγονται εἰς τὰ ἔτη 1537 - 1565, εἶναι λοιπὸν τὰ ἀρχαιότατα τῶν μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντων, ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις δύο ἢ τρία ἄτινα εὐρίσκονται ὁμοῦ μὲ τὰς ὑπὸ τοῦ Σάθα δημοσιευθείσας ἐν τῷ 6ῳ τόμῳ (σελ. 654-692) τῆς Μαισαιωνικῆς Βιβλιοθήκης διαθήκας. Καὶ ὁ Ἑρνέστος Gerland ἐν τῷ χρησιμωτάτῳ διὰ τὰς μελέτας ταύτας βιβλίῳ *Das Archiv des Herzogs von Kandia*, ἐν Στρασβούργῳ 1899, ἐξέδωκε σελ. 69-70 πληρεξούσιον τοῦ Ματθαίου Καλλιέργη πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γεώργιον Καλλιέργη ἐκ τοῦ ἔτους 1359. Σημειωτέον ὅτι συμβόλαια ὡς τὰ ἐνταῦθα νῦν ἐκδιδόμενα ὑπάρχουσι εἰς μέγα πλῆθος ἐν ταῖς ἐν Βενετίᾳ Ἀρχαίσις τοῦ Δουκὸς τῆς Κρήτης, τὰ ὅποια μετὰ τόσων ἄλλων σπουδαίων ἐγγράφων ἀφορῶν-

* Ἀνεκοινώθη κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 31 Μαΐου 1927.

¹ Ὁ συμβολαιογράφος οὗτος ὀνομάζεται Βαρούχας καὶ οὐχὶ Βαρούνης ὡς ἀνέγνωσε ὁ R. G. Salomon (ιδ. *Byzantinische Zeitschrift* τόμ. 15 σελ. 490) περὶ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Βαρούχα ἰδὲ E. Gerland, *Histoire de la noblesse crétoise au moyen âge*, ἐν Παρισίσις 1907 σελ. 6 ἐξ. 67. 115.